

Aleksandar R. Miletić
Belul Beqaj
Srđan Milošević

**BESËT
SHQIPTARO-SERBE
1906-1907.**

Modeli i bashkëjetesës
së komunitetit serb
dhe shqiptar në Kosovë

**ALBANSKO-SRPSKE
BESE
1906-1907.**

Model suživota
srpske i albanske
zajednice na Kosovu

**ALBANIAN-SERBIAN
BESA AGREEMENTS
IN 1906-1907.**

A Model of
Serbian-Albanian
Coexistence in Kosovo

CENTER FOR
HISTORY
STUDIES AND
DIALOGUE

Izdavač:
Centar za istorijske studije i dijalog, Novi Sad

Autori:
Dr Alekandar R. Miletić
Dr Belul Beqaj
Dr Srđan Milošević

Lektura (srpski jezik)
Dušica Božović

Tehničko uređenje i dizajn:
Doc. dr um. Aleksandra Jovanić

ISBN 978-86-81646-00-7

Aleksandar R. Miletić
Belul Beqaj
Srđan Milošević

BESËT SHQIPTARO-SERBE 1906-1907.

Modeli i bashkëjetesës së komunitetit serb dhe shqiptar në Kosovë

ALBANSKO-SRPSKE BESE 1906-1907.

Model suživota srpske i albanske zajednice na Kosovu

ALBANIAN-SERBIAN BESA AGREEMENTS IN 1906-1907.

A Model of Serbian-Albanian Coexistence in Kosovo

BESËT SHQIPTARO-SERBE 1906-1907. MODELI I BASHKËJETESËS SË KOMUNITETIT SERB DHE SHQIPTAR NË KOSOVË

Për dekada të tëra, realiteti shumëstresor historik, konteksti autentik multikulturor i jetës së përditshme dhe koloriti specifik i marrëdhënieve shqiptaro-serbe në Kosovë thjeshtëzohet me dekada të tëra duke u reduktuar padrejtësisht në episode të dhunës intensive ndëretnike. Tendenca e qasjes së tillë është që të gjitha marrëdhëniet të reduktohen vetëm në përvoja negative të ndërsjella. Në ditët e sotme, elitat e papërgjegjshme politike dhe intelektuale dhe mediat kryesore në Kosovë dhe Serbi vejnë theksin në këtë paraqitje të thjeshtësuar deri në atë masë sa fitohet përshtypja se dhuna e motivuar etnikisht është forma e vetme e mundshme e bashkëjetesës së komuniteti shqiptar dhe serb në Kosovë. A është me të vërtetë kështu? A ishte me të vërtetë e kaluara jonë e përbashkët, e largët dhe e afërt, e shënuar vetëm me kthimin e ndërsjellë të borxhit në gjak dhe padrejtësi, masakra dhe dhunë? Një bisedë sipërfaqësore me njerëzit nga të dy komunitetet që jetojnë në Kamenicë, Gjilan,

Shillovë dhe Ranillug shpalos një pamje komplekse, për më tepër - pamje ndryshe të marrëdhënieve ndëretnike. Kujtimi i formave të bashkëjetesës dhe të jetës së përbashkët, të respektit të ndërsjellë dhe tolerancës në kohën e Jugosllavisë socialiste dhe në kohën pas konfliktit në Kosovë në vitin 1999, në këtë perspektivë të njerëzve të vegjël zë një vend më domethënës sesa pasqyra për dallimet etnike dhe dhunës së motivuar etnikisht.

Imponohet përshtypja kinse ekzistojnë dy realitete paralele: njëri, në të cilin qytetarët e Kosovës jetojnë si individë përgjegjës, që zotërojnë virtyte qytetare dhe aftësi për forma komplekse të bashkëjetesës dhe reciprocitetit, dhe realiteti tjetër, në të cilin jetojnë në kolektivet e tyre konfliktuoze etno-nacionale, të furnizuara nga urrejtja dhe mosbesimi i ndërsjellë. Ne konsiderojmë se realiteti i dytë është vetëm një konstrukcion i elitave të papërgjegjshme ndaj të cilit duhet kundërvënë dhe dëmin e të cilit duhet të tregojmë vazhdimisht. Në perspektivën e marrëdhënieve ndëretnike dhe ndërnjerëzore, ne do të paraqesim burimet historike që zbulojnë gjithë ndërlikueshmërinë dhe koloritin e tyre në ngjarjet në fillim të shekullit të 20.

Duke zbritur në nivelin mikro të komuniteteve lokale në rajonin e Gjilanit në vitet 1906 dhe 1907, gjejmë një kontekst historik i cili nuk përputhet me paraqitjet tipike të narracioneve të mëdha të historisë kombëtare serbe dhe shqiptare në fushën e marrëdhënieve të ndërsjella mes shqiptarëve dhe serbëve. Si burim do të na shërbejnë përmbajtjet e njoftimeve diplomatikë të poetit dhe diplomatit të njohur serb Milan Rakić (Millan Rakiq), të cilat nga konsullata serbe në Prishtinë i dërgonte në Beograd. Prishtina, si dhe i gjithë territori i ish Vilajetit të Kosovës, në atë kohë ishin pjesë e

Perandorisë Osmane. Serbët, si raja e krishterë, ishin në një pozitë të palakmueshme, pa siguri pronësore dhe juridike dhe shpesh ishin të ekspozuar ndaj dhunës. Sidoqoftë, edhe në këtë kohë në të cilën domosdo ka mbisunduar dhuna për shkak të pabarazisë së institucionalizuar, marrëdhëniet ndëretnike manifestoheshin edhe në forma komplekse të koekzistencës. Kjo është veçanërisht e vërtetë në mjediset lokale ku nuk arrinte ndikimi i shteteve kombëtare të shekullit të 19 ose të ideologjive shtetërore-kombëtare.

Problemi me perceptimin e sotëm publik është se ngjarjet e asaj kohe shikohen vetëm përmes këtij prizmi të shtrembëruar të narracioneve të mëdha kombëtare; i gjithë universi i jetës së përditshme dhe marrëdhënieve ndërnjerëzore në mjediset lokale bëhet i padukshëm në sintezat e mëdha që nga historia shohin vetëm kufijtë kombëtarë, karabinat, rripat me fishek dhe muzikën ushtarake. Duke i kundërvënë burimet historike perceptimit të tillë të së kaluarës, ne prezantojmë njoftimet e Rakiqit nga 1906/1907, të cilat ofrojnë qasje të drejtpërdrejtë në marrëdhëniet e përditshme të njerëzve në rajonin e Gjilanit.

Në këto njoftime, vëmendje të veçantë tërheqin dëshmitë për institucionet e së drejtës zakonore shqiptaro-serbe, “besët”, të cilat ishin lidhur në vendbanimet serbe dhe shqiptare në rajonin e Gjilanit në vitet 1906 dhe 1907. Në radhë të parë, këto institucione ishin menduar për të siguruar mbrojtje për komunitetin serb në këtë pjesë të Kosovës, megjithatë, ato shumë shpejt krijojnë një kornizë në të cilën ndodh një prosperitet relativ, mirëkuptim dhe format e jetës së përbashkët të komunitetit serb dhe shqiptar. Del se njerëzit e vegjël të një mikro-mjedisi brenda kornizës së

një institucioni para-modern të së drejtës zakonore arrijnë të gjejnë një mënyrë të bashkëjetesës në mënyrë më efikase sesa ishte e mundur në “shtetet moderne”, të bazuara në konceptin e shekullit të 19 të nacionalizmit.

Në prill të vitit 1907, Rakiqi shkruan për besët shqiptaro-serbe që u paraqitën në vitin e kaluar, e të cilat arrijnë pjekurinë e plotë në pjesën e parë të atij viti. Në kontekst institucional, aspekti më i rëndësishëm i këtyre besëve ishin gjykatat zakonore shqiptare dhe serbe, të cilat gjykonin përfaqësuesit e komuniteteve “të tyre” kur ndodhnin raste të dhunës, shkeljeve, kundërvajtjeve ose grindjeve ndërmjet përfaqësuesve të dy komuniteteve. Duke pasur parasysh mungesën e të drejtave për popullatën serbe në shtetin osman, gjykatat zakonore kryesisht mbronin interesat e serbëve lokal që ishin të rrezikuar. Në dy njoftime (të dërguara më 16 qershor dhe 4 korrik 1907), Rakiq me shumë simpati shkruante për marrëveshjet shqiptaro-serbe, të cilat në këtë formë tradicionale të besës proklamoi garanci për siguri personale, pasurore dhe juridike për serbët në rajonin e Gjilanit. Pra, besët u imponuan si një lloj të gjyqësorit zakonor të shkallës së parë në mjeshterët shqiptarë dhe serbë. Fajtorët, pas aktgjykimit në formë të gjobës, respektivisht dënimit me para ose ndëshkimit trupor, nga ana e kësaj gjykate zakonore iu dorëzoheshin pushtetit të rregullt turk. Kështu u krijua modeli, të cilin Rakiq e quan “gjykim i dyfishtë” dhe “ndëshkim i dyfishtë” i fajtorëve - një model që veçanërisht kontribuoi në mbrojtjen më të mirë të serbëve lokalë. Në rastet kur të akuzuarit ishin serbët etnikë, ata gjykoreshin nga një gjykatë serbe dhe anasjelltas. Nga praktika ekzistuese e gjykatave “arnaute”, Rakiq përmend rastet në të cilat serbët, të cilët kishin pësuar ndonjë dëm nga shqiptarët, merreshin

nën mbrojtjen e tyre. Për shembull, në rastin e një age shqiptar i cili kishte rrahur çifçinjtë (fshatarët) e tij serb nga fshati Pançelë, gjykata arnauete ndërhyri dhe e gjobiti me para dhe më pas ia dorëzoi gjykatës shtetërore. Në këtë gjykim pasues, aga u dënua me tre muaj burgim. Një shqiptar vendas, i cili ia kishte rrëmbyer fqinjët serb nga fshati Strezovc 6 dele dhe i kishte liruar pasi i kishte qethur dhe kishte marr leshin, ishte gjobitur me 6 dukatë dhe më pas i është dorëzuar pushtetit turk për gjykim të rregullt. Kur, nga ana tjetër, serbët nga fshati Bratilovicë, në mënyrë të paligjshme kishin prerë një pyll të një spahiu lokal shqiptar nga Ferikeja, kishte reaguar gjykata serbe, kishte vlerësuar dëmin dhe përcaktuar dëmshpërblimin në favor të spahiut shqiptar.

Përveç rajonit të Gjilanit, besët shqiptaro-serbe u lidhën edhe në rrethinën e Pejës (Podgora e Pejës nën bjeshkën Mokra Gora), në Lipjan, disa fshatra rreth Vushtrrisë dhe Drenicë. Rakiqi në prill 1907 shkruan për aktgjykimin e gjykatës shqiptare në Lipjan kundër një shqiptari vendas, fëmija i të cilit kishte hedhur kufomë e një kafshe në një pus dhe kështu kishte kërcënuar ekzistencën e komunitetit të madh të serbëve në këtë vend. Megjithatë, besët serbo-shqiptare nuk ishin pranuar aq shumë dhe nuk gjykoheshin me aq autoritet siç ishte rasti në fshatrat përreth Gjilanit. Po të kishte zgjatur më gjatë, forma e marrëdhënieve të rregulluara ndëretnike në Gjilan do të mund shërbente si një model për rregullimin e marrëdhënieve serbo-shqiptare në zonën më të gjerë ku serbët dhe shqiptarët jetonin të përzier.

Në njoftimin e dërguar më 4 korrik 1907 në Beograd, Rakiqi shkruan me entuziazëm të madh dhe gati eufori për përfitimet e drejtpërdrejta që u paraqitën pothuajse menjëherë nga besa shqiptaro-serbe. Respektivisht, serbët në fshatrat e

Gjilanit për një kohë të gjatë nuk kishin përjetuar lirinë personale në atë masë, dhe për më tej disa elementë të vetëqeverisjes, siç e quajti Rakiqi. Paradoksale në shikim të parë, por e vetmja gjë për të cilën tërheq vërejtjen Rakiq dhe nga e cila frikohet janë vendimet e eprorëve të tij në Beograd. Me fjalë të tjera, Rakiq me vendosmëri kundërshtonte tentimin e qeverisë për të kaluar një çetë të komitëve serb që ishin në rrugë për Maqedoni nëpër rajon të Gjilanit. Duke përfaqësuar para së gjithash interesin e njerëzve që jetonin në atë zonë, Rakiq lut pushtetin qendror në Beograd që në asnjë mënyrë të mos rrezikoj paqen e sapo vendosur dhe marrëdhëniet e krijuara të fqinjësisë së mirë në rajonin e Gjilanit. Megjithatë, apelet e tij nuk u dëgjuan: menjëherë më 15 korrik 1907, çeta e dukës Dushan, e cila ishte futur nga territori i Mbretërisë së Serbisë, u ndesh me ushtrinë turke dhe shqiptarët vendas në afërsi të fshatit Pasjan.

“Afera e Pasjanit”, siç e quan Rakiq, zgjati tri ditë, pas të cilave u likuiduan të gjithë 29 çetnikët, ndërsa filluan hakmarrjet ndaj popullatës serbe në të gjithë rajonin e Gjilanit dhe rajonin më të gjerë të Kosovës. Të gjitha arritjet e përafrimit serbo-shqiptar, siguria personale dhe pasurore dhe mbrojtja gjyqësore e fituar, kishin rënë në ujë. Në njoftimin e Rakiqit në gusht 1907 përmenden rastet individuale të dhunës dhe krimeve kundër serbëve, si dhe klima e pasigurisë së përgjithshme në të cilën ata vazhduan të jetonin. Pas gjithë asaj që ndodhi, shqiptarët filluan të lidhin besa të reja; kësaj here, në to jo vetëm që nuk kishte vend për serbët, por ishin drejtuar drejtpërdrejt kundër serbëve. Komenti i indinjuar i Rakiqit ishte se në fund të fundit “me të drejtë mund të thuhet se ata [çetnikët dhe përgjegjësit në Beograd] brenda pak

ditësh u kishin bërë më shumë të këqija serbëve të këtushëm sesa arnautët për disa vjet!”

Përkundër përfundimit të shpejtë dhe të pafat të këtij eksperimenti zakonor-juridik, ai kundërshton tezën e konfliktit të paracaktuar ndërmjet serbëve dhe shqiptarëve, si dhe të dhunës e cila është iminente në natyrën e marrëdhënieve të tyre. Para ndërhyrjes ushtarake nga anash, fqinjët shqiptarë dhe serbë ishin në gjendje të krijonin dhe avanconin institucionet zakonore që krijonin parakushtin për një formë të bashkëjetesës që ishte e pranueshme për ta. Kur vëzhguesi i sotëm iu shmanget koncepteve etno-centrike, “narrativëve madhështor” dhe interpretimeve përgjithësisht të pranuar, është në gjendje të njohë të gjitha ndërlikimet e marrëdhënieve në nivel lokal dhe të përgjithshëm. Leximi i njoftimeve të Rakiqit, të botuara falë përpjekjeve të Andrej Mitrovicit (Andrej Mitrović), hap hapësirën për perceptime dhe interpretime krejt të reja të marrëdhënieve serbo-shqiptare. Një konstante e rëndësishme është e pranishme në këto marrëdhënie në fillim të shekullit XX, por edhe më vonë, deri në ditët e sotme. Përkatesisht, ndikimi shkatërrues i shtetit etnocentrik dhe nacionalist, pa marrë parasysh nëse protagonistët vijnë nga Beogradi, Prishtina apo Tirana. Nga pikëpamja e interesave politikane afatshkurtra është e përdorshme, por në kontekst të këndvështrimeve më të gjera për të ardhmen, është e pakuptueshme që mu politikatat shtetërore të zvogëlojnë aftësinë e shoqërisë në Kosovë të jetë funksionale, në vend se të jetë e kundërta.

Në korrespondencën e Rakiqit gjejmë se shqiptarët etnikë nuk ishin protagonistët e vetëm të dhunës dhe se konflikti nuk ishte forma e vetme e marrëdhënieve serbo-

shqiptare në Kosovë. Në këtë perspektivë të re për lexuesit bashkëkohorë serbë, shohim se në rrethana të caktuara, komitët serb dhe shqiptarët vendas mund të luajnë role krejtësisht të kundërta me ato që u janë paraqitur në “narrativen madhështore” serbe. Në ngjarjet e lartpërmendura në verën e vitit 1907, serbët e Gjilanit mbrojtjen e gjetën tek shqiptarët vendas, ndërsa shkatërrimi iu erdh nga mbrojtësit e tyre të pretenduar, komitët e romantizuar dhe çetnikët. Në kohëzgjatjen e gjatë të marrëdhënieve historike serbo-shqiptare ka shembuj të panumërt të bashkëpunimit, marrëdhënieve të ndërsjella dhe të mira fqinjësore, veçanërisht në nivelin e jetës së përditshme të njerëzve të zakonshëm, siç ishte rasti këtu. Theksimi i shembujve të tillë dhe përfshirja e tyre në përmbajtjen mësimore dhe kulturën e kujtimit është në shërbim të pajtimit dhe zhvillimit të marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë në rajon. Qendra për Studime Historike dhe Dialog dhe autorët e kësaj broshurë u bëjnë thirrje pushtetit lokal në Kamenicë të shënojnë në mënyrë të denjë kujtimin e besës shqiptaro-serbe, i cila paraqitet si një model afirmativ i arritshmërisë së bashkëjetesës dhe jetës së përbashkët të komunitetit serb dhe shqiptar në Kosovë. Marrëdhëniet harmonike që u krijuan midis këtyre dy komuniteteve në Kamenicë në Jugosllavinë socialiste dhe sot janë edhe një arsye shtesë që përkujtimi i kësaj ngjarje historike të shënohet mu në këtë vend.

Ministrit të Punëve të Jashtme, Prishtinë, më 23 prill 1907

Zotëri Ministër,

Sa më shumë afrohet Shëngjergji aq më shumë po vërehet lëvizja midis arnautëve dhe serbëve. Besës, së dhënë në Kosovë, në rajonin e Gjilanit dhe Podgorës së Pejës po i vjen fundi, ndërsa tani po zhvillohen bisedime dhe mbahen këshillime nëse besa ekzistuese do të duhej të shtyhej deri në Shën Mitër apo të pushojë së ekzistuari nga Shëngjergji. Për popullatën tonë ka rëndësi të madhe si do të zgjidhet kjo çështje sepse deri më tani, nën ombrellën e besës, ka gëzuar paqen dhe lirinë relative të cilën pushteti (i Turqisë, vërejtja e autorëve) asnjëherë nuk ishte në gjendje dhe nuk donte të jepte. Duhet pranuar që arnautët në masë të madhe kanë mbajtur besën në vendet ku është dhënë, ndërsa ndërprerja e besës edhe në këto zona do të sillte gjendjen fatkeqe në të cilën gjendet nahija e Pejës (përveç Podgorës). [. . .]

Përderisa kështu bëhen përgatitjet për besën e re për aq sipas të vjetrës arnautët zgjidhin kontestet e ndërsjella, kështu që shtyjnë edhe serbët që, duke anashkaluar gjykatën shtetërore, t'i drejtohen ekskluzivisht gjykatës arnaute. Kjo gjykatë, e cila, ashtu si në Podgorën e Pejës, mban seanca në fshatrat e ndryshme në bazë të rrethanave dhe nevojave, është e përbërë nga këta arnautë: Izeti dhe Xhema nga Ribari, Mulla Meja nga Dobrova, Sejfullahu-Sejfa nga Kraishta dhe Jupa nga Gadimja. Këtu para pak kohësh ishte një gjykim karakteristik i kësaj gjykate.

Një arnaut nga Lipjani kishte hedhur një cofëtinë në pusin e Lipjanit. Askush nuk donte të shfrytëzonte pusin e ndotur në këtë mënyrë kështu që fshatarët vuajtën tmerrësisht nga mungesa e ujit. Më në fund ata vendosën të padisin në hyqmet [pushteti turk, vërejtja e autorëve]. Sapo mësuan për këtë qëllim, arnautët një ditë papritur hynë në Lipjan dhe mbledhin deri në 40 serbë më të shquar dhe i çojnë në fshatin Bandulliq, ku mbante sesione gjykata arnaute atë ditë. [. . .] Ata menjëherë e sollën këtë farë Rexhepi dhe ai pranon se një prej fëmijëve të tij ka bërë fajin. Gjykata pastaj gjykon që Rexhepit t'i theren dy lopë dhe një viç dhe mishi t'u shpërndahet te varfërve serb dhe që Rexhepi të pastrojë pusin me shpenzimet e tij. Në po atë moment gjykata, e përcjellë me arnautë dhe serb nga Lipjani, niset për Lipjan ku aktgjykimi u zbatua në mënyrë solemne. Por pasi popullata ishte duke mbajtur thatë (sh. p. agjërime tek krishterët), mishi i lopëve të therura të Rexhepit iu shpërnda arnautëve të varfër.

Nënkonsulli

M. M. Rakiq

Ministrit të Punëve të Jashtme, Prishtinë, më 16 qershor 1907

Zotëri Ministër,

Në vazhden e besëve të llojlojshme që janë shfaqur që nga ditët e Shën Mitrit në këto rajone vitin e kaluar, një nga më interesantet dhe më afatgjate ishte besa në kazanë e Gjilanit. Kazaja e Gjilanit, e cila deri në atë kohë kishte vuajtur nga kaçakët dhe cubat e shumtë, si asnjë nahi tjetër përveç asaj të Pejës, për herë të parë pas shumë vitesh ndjeu liri dhe siguri të caktuar. Kaçakët dhe cubat u tërhoqën, vrasjet, vjedhjet dhe rabushet pothuajse plotësisht u ndalën. [. . .] Nga Shëngjergji besa disi ndryshoi në karakter. Është ende nën kujdesin e pushtetit, por pushteti që nga ajo kohë nuk ekzekuton aktgjykimet e gjykatës arnaute, por, në rastet më të rënda të fajit, vetë arnautët, pa pushtetin, ekzekutojnë aktgjykimin e shqiptuar nga gjykata e tyre dhe më pas dorëzojnë fajtorin në gjykatën e shtetit që ta gjykojë përsëri. Ky gjykim i dyfishtë dhe ndëshkim i dyfishtë për të njëjtin faj u vendos për të mbajtur sa më mirë besën dhe për të trembur individët.

Tashmë kemi disa shembuj të gjykimit të tillë. [. . .] Në fshatin Pançelë, një agë arnaut kishte rrahur në mënyrë të tmerrshme katër çipçinj të tij serb. Këta i ankohen gjykatës arnaute. Gjykata shqipton aktgjykimin me të cilin aga gjobitet me tridhjetë lira, nga të cilat secilit çipçinj të rrahur i ndahen nga 4 lira (turke), ndërsa pjesa e mbetur bie në arkën e gjykatës për shpenzimet e gjykatës arnaute. Aga më pas i dorëzohet gjykatës shtetërore në Gjilan, e cila e dënoi me tre muaj burgim.

Por, përveç këtij dënimi të dyfishtë për një faj, që nga Shëngjergji është bërë edhe një ndryshim tjetër i besës. Edhe pse ky ndryshim nuk vlen për gjithë nahinë e Gjilanit, por vetëm për një pjesë të saj, prapë është i rëndësishëm sepse tash për herë të parë edhe serbët kanë hyrë në besë. Arnautët në fillim synuan që serbët nga e gjithë nahija të hynin në besë, por më në fund në besë hyri vetëm komuna Kamenicës, që numëron shtatëdhjetë fshatra. Sidoqoftë, marrëdhëniet midis serbëve dhe arnautëve sa i përket besës janë vendosur kështu: arnautët kanë gjykatën e tyre për kontestet ndërmjet arnautëve, e serbët kanë gjykatën e tyre për kontestet ndërmjet serbëve. Nëse kontesti është ndërmjet arnautëve dhe serbëve, atëherë të dy gjykatat, serbe dhe arnaute, hetojnë çështjen, kështu që nëse konstatohet se serbi është fajtor - ai i dorëzohet gjykatës serbe për ta gjykuar; e nëse arnauti është fajtor, e gjykon gjykata arnaute. Kryeplaku i gjykatës serbe është Trajkoja nga Kamenica, ndërsa të gjithë anëtarët janë komunarët e Komunës së Kamenicës. Gjykata serbe gjykon dhe ekzekuton aktgjykimin ashtu si ajo arnaute, ndërsa pas ekzekutimit të aktgjykimit fajtori i dorëzohet gjykatës shtetërore. [. . .]

Me mirësjellje, Ministër, ju lutëm që të pranoni bindjen për vlerësimin tim më të lartë.

Nënkonsulli

M. M. Rakiq

Ministrit të Punëve të Jashtme, Prishtinë, më 4 korrik 1907

Zotëri Ministër,

Pas negociatave dhe shtyrjeve të gjata, më në fund edhe krerët e kazasë së Vushtrrisë (Drenicë, Ortakoll, Llap dhe Shalë) vendosën që definitivisht të lidhin besën duke ndjekur shembullin e arnautëve nga rajonet tjera. Disa ditë më parë, ata u mblodhën te xhamia në fshatin Polancë dhe lidhën këtë besë:

1) Askush nuk lejohet të bëjë zullum deri në Shën Mitrin tjetër.

2) Kush vret, do t'i digjet çka ka. Nëse vrasësi kundërshton dhe mbrohet me të afërmit e tij ose fisin, ekzekutimi i gjykitimit të gjykatës së besës do të ndihmohet nga vetë pushteti; ndërsa ata që mbrojnë ose fshehin vrasësin do të konsiderohen si bashkëpunëtor të tij dhe atyre për tri vjet nuk do të ju lejohet të punojnë pronën.

3) Kushdo që vjedh ose shtyp pronën e tjetrit do të ndëshkohet si vrasës.

4) Kushdo që rrugës iu del në pritë udhëtarëve, qoftë serbë apo turq, do t'i digjen të gjitha ndërtesat që ka.

5) Kushdo që gjobit rajën do të konsiderohet si vrasës dhe do të dënohet gjithashtu.

6) Bedatë – tatimet e reja - nuk do të caktohen nga askush; ai që cakton, do të digjet si tradhtar.

7) Kushdo që vjedh do t'i paguajë të dëmtuarit dyfish vlerën e sendit të vjedhur.

8) Keqbërësit e famshëm Feka dhe Hamidi, të cilët kanë shtypur tokën e Manastirit Deviç, t'i dorëzohen gjykatës perandorake, pasi ajo padi më parë ka kaluar në juridiksionin e gjykatës perandorake.

9) Nëse Feka dhe Hamiti nga tash bëjnë edhe më të voglin zullum Deviçit, do të digjen (?) pa asnjë verifikim posa zoti i Deviçit dhe çaušet t'ia paraqesin "Besës" zullumet e shkaktuara. [. .]

Në kazanë e Gjilanit, gjykatat e besës, arnautë dhe serbe, funksionojnë pandërprerë dhe pa asnjë pengesë. Paqja që mbizotëron që nga Shëngjergji dhe liria që kanë, si populli ynë ashtu edhe arnautët, ka ndikuar edhe me shumë te krerët e kësaj lëvizje që besa jo vetëm të mbahet, por edhe të zgjerohet [. .]. Në fillim, gjatë lidhjes së besës, nuk mendohej që besa të merrte këto përmasa, dukej se edhe vetë arnautët do ta kundërshtonin, por, më vonë, me përfitimin e qartë për të dyja palët, ajo gradualisht fitoi gjithnjë e më shumë mbështetës, dhe sot është e vetmja dhe gjykata më e lartë në nahi. [. .] Serbët dhe arnautët dhe vetë pushteti turk kujdesen që kjo besë të mbahet në tërësi dhe që sundimi i saj të jetë për sa më gjatë. Por nëse ndodh që në kohën më të shkurtë të shkatërrohet në mënyrë të përsosur kjo besë dhe njerëzit tanë të dëmtohen jashtëzakonisht, do të jetë vetëm faji i jonë, me fajin e atyre njerëzve që injorojnë të gjitha arsyet, të cilët shikojnë përfitimin e menjëhershëm pa menduar pasojat e tmerrshme dhe të përhershme, me fjalë të tjera, njerëzve që nuk ndalojnë së dërguari çetat nëpër nahi të Gjilanit.

Dërgimi i çetave nëpër nahi të Gjilanit mund të kuptohej disi deri para gjashtë muajsh, kur ishin të ndërprera rrugët tjera; e në fund, edhe mund të arsyetohej deri diku me përfitimin për një pjesë tjetër të popullit tonë, edhe pse rreziku ishte i madh. Por është më se e qartë që sot, me vetë krijimin e besës në kazanë e Gjilanit, gjendja ka ndryshuar rrënjësisht, se pasojat janë aq më të këqija pasi populli jonë ka shumë për të

humbur dhe se në aksidentin e parë do të pësojë jo vetëm si bashkëpunëtor i komitëve, por edhe si tradhtar dhe shkelës kundër besës. Ajo që para gjashtë muajsh mund të ketë qenë përkeqësim më i vogël ose më i madh i një gjendje ekzistuese të keqe, sot paraqet humbje të plotë të lirisë dhe paqes së harruar prej kohësh, sot është humbje e barazisë me arnautët dhe një vetëqeverisjeje të caktuar të serbëve, sot është shkatërrim i tmerrshëm i atij populli që me mund të madh dhe vetëm para pak kohësh arriti të siguroj një jetë më tolerante për veten. Edhe pse ju kam shkruar për të gjitha këto edhe më parë, edhe pse me njoftim kam raportuar që vetë arnautët me këmbëngulje përcjellin rrugën e çetnikëve nëpër kazanë e Gjilanit, përsëri kam marrë një raport që një çetë do të kalojë këtyre rrugëve gjatë këtyre ditëve. [. .]

Ja edhe disa shembuj se si gjykojnë gjykatat arnaute dhe serbe në kazanë e Gjilanit, dhe për cilat vepra. (...) Një arnaut nga fshati Strezovc i kishte marrë gjashtë dele Vasa Millosheviqit (Vasa Milošević) nga Ajanoci. Ai kishte qethur dhe liruar delet. Gjykata arnaute e kishte dënuar t'i paguajë Vasilit 6 dukatë e pastaj, pas ekzekutimit të aktgjykimit, ia ka dorëzuar gjykatës shtetërore në Gjilan. Para disa kohësh, serbët nga Bratilovica filluan të prenë zabelin e një spahiu arnaut nga fshati Ferikë. Spahiu arnaut iu ankua gjykatës serbe. Ata dolën në vendngjarje, shikuan sa mal ishte prerë dhe spahiut ia ndanë një të shtatën e zabelit... [e palexueshme]

Me mirësjellje, Ministër, ju lutëm që të pranoni bindjen për vlerësimin tim më të lartë.

Nënkonsulli

M. M. Rakiq

Përfaqësuesit të Ministrit të Punëve të Jashtme, Prishtinë, më 13 gusht 1907

Zotëri Ministër,

Zemërimi që kaploi turqit dhe arnautët pas aferës së pafat të Pasjanit ende nuk po ndalet edhe pse tashmë ka kaluar një muaj nga ngjarja. Paraqitja e kësaj çete ka nxitur imagjinatën e arnautëve edhe ashtu tejet naiv dhe sot qarkullojnë histori të panumërta, të gjitha më të çmendura se të çmendurat, për çetat dhe komitet serb dhe punën e tyre. Dhe sa më të çmendura këto histori, aq më lehtë barten dhe më shumë besohet në to. Prej nga burojnë këto histori dhe zëra nuk mund të përcaktohet saktë për momentin. Ndoshta vetë pushteti po i nxitë për të tërhequr vëmendjen nga çështjet e brendshme që janë në rend të ditës, ndoshta shkaktohen nga lëvizjet e dyshimta në kufirin tonë që nuk i kanë shpëtuar pushtetit turk dhe arnautëve, dhe në fund janë edhe disa shenja sipas të cilave mund të konkludohet se në këtë janë të përfshirë personat e afërt me konsullatat austro-hungareze në Shkup dhe Mitrovicë. Sido që të jetë, është një fakt i padiskutueshëm që këto zëra irritojnë arnautët dhe i mbajnë me disponim armiqësor ndaj serbëve. Në këtë mënyrë pengohet përsëritja e afrimit të serbëve dhe arnautëve në kazanë e Gjilanit dhe ndonjë përmirësim më i madh i situatës atje.

Ndonëse, pas vrasjeve të para në Pasjan dhe Vërboc, arnautët u prapsën dhe ndaluan me vrasjen e njerëzve tanë të paktën publikisht. Ata madje u bënë thirrje disa serbëve të shquar për marrëveshje dhe pajtim. Mbledhja ishte në portën e kishës së

Gjilanit, dhe u vendos, ashtu siç pata nderin të ju njoftoja në atë kohë, të tejkalohet afëra e Pasjanit si të mos kishte ndodhur kurrë dhe të riktheheshin marrëdhëniet që ekzistonin para saj. Në fakt, kjo u bë vetëm për hir të formës. Pakënaqësia dhe mosbesimi ndaj serbëve nuk mund të fshihej me një vendim të vetëm të mbledhjes. Sot, arnautët vëzhgojnë çdo lëvizje të priftërinjve dhe mësuesve tanë dhe të çdo njeriu të shquar. Natën, ata rrethojnë fshatrat serbe, duke u futur në to dhe duke kërkuar komitë dhe armë. Ka raste të shpeshta kur ndonjë arnaut, sa për argëtim, qëllon me pushkë dhe disa qindra arnautë të mbledhen menjëherë pas të shtënës së pushkës, duke menduar se janë paraqitur komitët. Dhe kuptohet që arnautët e mbledhur në këtë mënyrë nuk shpërndahen në mënyrë paqësore, por hyjnë në ndonjë fshat serb dhe shfarosin njerëzit më të shquar ose ata që iu duken të dyshimtë. Pra kështu pësoi përsëri Vërboci fatkeq. Në rrethinën e Vërbocit ishte një dasmë arnautë dhe dikush qëlloi me pushkë. Aty menjëherë u mbledhën deri në shtatëqind arnautë të armatosur duke kërkuar komitët. Pasi shohin se nuk ka komitë dhe kuptojnë se kush kishte gjuajtur, hyjnë në Vërboc, rrahën rreth njëzet njerëz dhe zhbirojnë kishën me kurshuma. Asnjë ikonë nuk mbeti e padëmtuar në të.

Pasojat e aferës së Pasjanit nuk janë ndjerë vetëm në kazanë e Gjilanit. [. . .] Pas luftimeve në Pasjan, arnautët e Gjilanit nuk ishin më të acaruar se ata të Prishtinës, Prizrenit dhe Pejës. Ashtu siç i bastisën ata të Gjilanit fshatrat serbe, njëjtë edhe arnautët e Kosovës hyjnë në Gushtericë, Çaglavicë, Livagjë dhe Sushicë, duke kërkuar komitë dhe armë. Abdul Hyseni kishte hyrë në Siriliq me një çetë prej dyzet personash, kishte bastisur fshatrat, rrahur shumë njerëz, duke i fajësuar se janë bashkëpunëtorë

të komitëve. Të gjitha këto ngjarje, më në fund, mund të konsiderohen gjithashtu si manifestim i arnautëve të caktuar më pak ose më shumë të ashpër; por që më së miri pasqyron dhe dëshmon solidaritetin e arnautëve, që përmenda më lart, dhe tendencën e tyre për të shkatërruar te raja edhe mendimin më të vogël për çfarëdo rezistence, e këto janë besët që janë lidhur ditëve të fundit në veçanti për këtë qellim në Prizren dhe Pejë. [. . .]

Në raportin tim të fundit për besën në kazanë e Gjilanit (PP nr. 45), përmenda pasojat fatale që mund të shkaktoj dërgimi i një çete nëpër nahi të Gjilanit. Fatkeqësisht, parashikimet e mia sot janë realizuar. Personat që merreshin me këtë punë nuk donin të dëgjonin asnjë arsye, ose sepse besonin në njohurinë dhe përvojën e tyre (të cilën ata nuk e kishin) ose ndoshta në këtë drejtim i kishte shtyrë një nevojë e parezistueshme. Sot ata bartin aq shumë viktima të pafajshme serbe në shpirtin e tyre dhe sot me të drejtë mund të thuhet se ata brenda pak ditësh u kishin bërë më shumë të këqija serbëve të këtushëm sesa arnautët për disa vjet!

Nënkonsulli

M. M. Rakiq

Përktheu Bruno Neziraj

ÇARSHIA E VJETËR NË GJILAN
STARA ÇARŠUA U GNJILANU
GNJILANE ORIENTAL DOWNTOWN

ALBANSKO-SRPSKE BESE 1906-1907. MODEL SUŽIVOTA SRPSKE I ALBANSKE ZAJEDNICE NA KOSOVU

Višeslojna istorijska stvarnost, autentični multikulturni kontekst svakodnevice života i specifični kolorit albansko-srpskih odnosa na Kosovu već decenijama se nepravredno pojednostavljaju svođenjem na epizode intenzivnog međuetničkog nasilja. Tendencija takvog pristupa jeste da se celokupni odnosi svedu na međusobna negativna iskustva. U današnje vreme, neodgovorne političke i intelektualne elite i vodeći mediji na Kosovu i Srbiji naglašavaju ovu pojednostavljenu predstavu do mere da se stiče utisak da je etnički motivisano nasilje jedina moguća forma suživota albanske i srpske zajednice na Kosovu. Da li je to zaista tako? Da li je naša bliža i dalja zajednička prošlost zaista bila obeležena samo međusobnim vraćanjem zajma u krvi i nepravdi, masakrima i nasiljem? Već površni razgovor sa ljudima iz obe zajednice koji žive u Kamenici, Gnjilanu, Šilovu i Ranilugu otkriva kompleksniju, štaviše – drugačiju sliku međuetničkih odnosa. Spomen na forme suživota i zajedničkog života, na međusobno

uvažavanje i toleranciju u vreme socijalističke Jugoslavije i u vreme nakon konflikta na Kosovu 1999, u ovoj perspektivi malih ljudi zauzimaju značajnije mesto od predstava o etničkim razlikama i etnički motivisanom nasilju.

Nameće se utisak kao da postoje dve paralelne stvarnosti: jedna, u kojoj građani Kosova žive kao odgovorne individue, posedujući građanske vrline i sposobnost za složene forme suživota i uzajamnosti i druga stvarnost, u kojoj žive u svojim konfliktnim etno-nacionalnim kolektivima snabdeveni uzajamnom mržnjom i nepoverenjem. Mi smatramo da je ova druga stvarnost samo konstrukt neodgovornih elita kojima se treba suprotstavljati i na čiju štetnost treba neprestano ukazivati. U perspektivi međuetničkih i međuljudskih odnosa ukazali bismo na istorijske izvore koji otkrivaju svu njihovu složenost i kolorit u događaju s početka 20. veka.

Spuštajući se na mikro-nivo lokalnih zajednica u gnjilanskom kraju u 1906. i 1907. godini nailazimo na istorijski kontekst koji se ne uklapa u tipične predstave iz srpskog i albanskog velikog narativa nacionalne istorije u domenu međusobnih odnosa Albanaca i Srba. Kao izvor poslužiće nam sadržaj diplomatskih depeša čuvenog srpskog pesnika i diplomate Milana Rakića, koje je slao iz srpskog konzulata u Prištini za Beograd. Priština, kao i čitav prostor nekadanašnjeg Kosovskog vilajeta, u to vreme nalazili su se u okviru Osmanskog carstva. Srbi su kao hrišćanska raja bili u nezavidnom položaju, bez imovinske i pravne sigurnosti i često izloženi nasilju. Međutim, čak i u ovom vremenu u kojem je usled institucionalizovane neravnopravnosti nužno dominiralo nasilje, međuetnički odnosi ispoljavali su se takođe i u složenim formama koegzistencije. Ovo naročito važi u lokalnim sredinama u koje nije dopirao uticaj devetnaestovekovnih nacionalnih država ili državno-nacionalnih ideologija.

Problem današnje javne percepcije je u tome što se tadašnja zbivanja posmatraju samo kroz tu poremećenu dioptriju velikih nacionalnih narativa; čitav univerzum svakodnevice života i međuljudskih odnosa u lokalnim sredinama postaje nevidljiv u velikim sintezama koje od istorije vide samo nacionalne međe, karabine, redenike i vojnu muziku. Suprotstavljajući istorijske izvore takvoj percepciji prošlosti, mi ukazujemo na Rakićeve depeše iz 1906/1907, koje pružaju neposredan uvid u svakodnevne odnose ljudi gnjilanskog kraja.

U ovim depešama naročitu pažnju privlače svedočanstva o albansko-srpskim ustanovama običajnog prava, „besama“ koje su bile zaključene u srpskim i albanskim naseljima u gnjilanskom kraju u 1906. i 1907. Ove ustanove su u prvom redu bile zamišljene da bi osigurale zaštitu za srpsku zajednicu na ovom delu Kosova, međutim, one veoma brzo stvaraju okvir u kojem dolazi do relativnog prosperiteta, razumevanja i formi zajedničkog života srpske i albanske zajednice. Pokazalo se da mali ljudi jedne mikro-sredine u okvirima predmoderne institucije običajnog prava uspevaju da pronađu način suživota efikasnije nego što je to bilo moguće u „modernim državama“ zasnovanim na 19-vekovnom konceptu nacionalizma.

Rakić u aprilu 1907. piše o albansko-srpskim besama koje su zaživele u prethodnoj godini, a koje svoju punu zrelost dostižu u prvoj polovini te godine. U institucionalnom smislu, najznačajniji aspekt ovih besa bili su albanski i srpski običajni sudovi koji su sudili predstavnicima „svojih“ zajednica u slučajevima kada je dolazilo do nasilja, prestupa, prekršaja ili razmirica između predstavnika dve zajednice. S obzirom na obespravljeno srpskog stanovništva u osmanskoj državi, običajni sudovi

su prvenstveno štitili interese lokalnih Srba, koji su bili ugroženi. Rakić je u dve depeše (poslate 16. juna i 4. jula 1907) sa velikim simpatijama pisao o albansko-srpskim sporazumima koji su u toj tradicionalnoj formi bese proklamovali garancije lične, imovinske i pravne sigurnosti Srba u gnjilanskom kraju. Bese su se, dakle, nametnule kao neka vrsta običajnog prvostepenog sudstva u albanskim i srpskim sredinama. Krivci su nakon presude u formi globe, tj. novčane ili telesne kazne od strane ovog običajnog suda bili predavani regularnim turskim vlastima. Tako se ustanovio model koji Rakić naziva „dvogubim suđenjem“ i „dvogubim kažnjavanjem“ krivaca – model koji je naročito doprinosa boljoj zaštiti lokalnih Srba. U slučajevima kada su optuženi bili etnički Srbi, sudio im je srpski sud i obratno. Iz tekuće prakse „arnautskih“ sudova, Rakić navodi slučajeve u kojima su Srbi koji su pretrpeli neku štetu od Albanaca bili uzimani u njihovu zaštitu. Recimo, u slučaju albanskog age koji je tukao svoje čifčije (kmetove) Srbe iz sela Pančela, arnautski sud je intervenisao i kaznio ga novčanom globom, a zatim ga predao državnom sudu. Na ovom naknadnom suđenju, aga je bio osuđen na vremensku kaznu zatvora od tri meseca. Lokalni Albanac, koji je komšiji Srbinu iz sela Strezovce oteo 6 ovaca, pa ih pustio nakon što ih je ošišao i uzeo runo, kažnjen je sa 6 dukata globe, a zatim predat turskim vlastima na regularno suđenje. Kada su, s druge strane, Srbi iz sela Bratilovice nezakonito posekli šumu lokalnog albanskog spahije iz Ferikeja, reagovao je srpski sud, napravio procenu štete i odredio odštetu u korist albanskog spahije.

Pored Gnjlanskog kraja, albansko-srpske bese bile su zaključene i u okolini Peći (Pećka Podgora pod planinom Mokrom Gorom), u Lipljanu, nekim selima oko Vučitrna

i Drenice. Rakić u aprilu 1907. piše o presudi albanskog suda u Lipljanu protiv lokalnog Albanca čije dete je ubacilo leš životinje u bunar i time ugrozilo egzistenciju brojne zajednice Srba u tom mestu. Ipak, srpsko-albanske bese nisu nigde bile tako prihvaćene i nigde nisu sudile sa toliko autoriteta kao što je to bio slučaj u selima oko Gnjilana. Da je duže potrajao, obrazac uređenih međuetničkih odnosa u Gnjilanu mogao je da posluži kao model za uređenje srpsko-albanskih odnosa na širem prostoru u kojem su Srbi i Albanci živeli pomešano.

U depeši poslatoj 4. jula 1907 za Beograd, Rakić sa velikim oduševljenjem i gotovo u euforiji piše o neposrednim blagodetima koje su gotovo odmah proizašle iz albansko-srpske bese. Srbi u gnjilanskim selima, naime, odavno nisu uživali toliku meru lične slobode i čak neke elemente samouprave, kako je to nazvao Rakić. Na prvi pogled paradoksalno, ali jedina stvar na koju Rakić upozorava i od koje strepi jesu odluke njegovih pretpostavljenih u Beogradu. Rakić se, naime, odlučno protivio vladinoj nameri da kroz gnjilanski kraj sprovede četvu srpskih komita koja je bila na putu za Makedoniju. Zastupajući pre svega interes ljudi koji su živeli na tom prostoru, Rakić je molio centralnu vlast u Beogradu da ni na koji način ne ugrozi tek stečeni mir i ostvarene dobrosusedske odnose u gnjilanskom kraju. Njegovi apeli, međutim nisu bili uslišeni: već 15. jula 1907. četa vojvode Dušana, koja je bila ubačena sa teritorije Kraljevine Srbije, sukobila se kod sela Pasjana sa turskom vojskom i lokalnim Albancima.

„Pasjanska afera“, kako je naziva Rakić, trajala je tri dana nakon kojih je svih 29 četnika bilo likvidirano, a u čitavom gnjilanskom kraju i na širem prostoru Kosova

počele su odmazde nad srpskim stanovništvom. Sve tekovine srpsko-albanskog približavanja, izvojevane lične i imovinske sigurnosti i sudske zaštite pale su u vodu. U Rakićevoj depeši iz avgusta 1907. navedeni su pojedinačni slučajevi nasilja i zločina prema Srbima, kao i klima opšte nesigurnosti u kojoj su nastavili da žive. Albanci su posle svega što se desilo počeli ugovarati nove bese; ovaj put ne samo da u njima nije bilo mesta za Srbe nego su bile neposredno upravljene protiv Srba. Rakićev rezignirani komentar bio je da se na kraju „s pravom može reći da su oni [četnici i odgovorni u Beogradu], za nekoliko dana učinili više zla ovdašnjim Srbima nego Arnauti za nekoliko godina!“

I pored brzog i nesrećnog svršetka ovog običajno-pravnog eksperimenta, on opovrgava tezu o predestiniranom konfliktu Srba i Albanaca kao i o nasilju koje je imanentno prirodi njihovih odnosa. Pre vojnog uplitanja sa strane, komšije Albanci i Srbi bili su u stanju da ustanove i unapređuju običajne institucije koje su stvarale preduslov za formu suživota koja je za njih bila prihvatljiva. Kada današnji posmatrač napravi otklon od etnocentričnih koncepcija, „velikih narativa“ i opšteprihvaćenih interpretacija u stanju je da prepozna svu složenost odnosa na lokalnom i generalnom planu. Čitanje Rakićevih depeša koje su objavljene zahvaljujući trudu Andreja Mitrovića otvara prostor za potpuno nove percepcije i tumačenja srpsko-albanskih odnosa. Jedna bitna konstanta prisutna je u ovim odnosima početkom XX stoleća, ali i kasnije, sve do današnjih dana. Naime, destruktivan uticaj etnocentrične i nacionalističke države bilo da njeni protagonisti dolaze iz Beograda, Prištine ili Tirane. Sa stanovišta kratkoročnih politikantskih interesa je upotrebljivo, ali u smislu širih pogleda u budućnost je

neshvatljivo da upravo državne politike smanjuju kapacitet društva na Kosovu da bude funkcionalno, umesto da bude obratno.

U Rakićevoj korespondenciji nalazimo da etnički Albanci nisu bili jedini protagonisti nasilja, kao i da konflikt nije bio jedina forma srpsko-albanskih odnosa na Kosovu. U toj, za savremene srpske čitaoce, novoj perspektivi vidimo da, pod određenim okolnostima, srpske komite i lokalni Albanci mogu da igraju potpuno suprotne role od onih koje su im predočene u srpskom „velikom narativu“. U pomenutim događajima u leto 1907. gnjilanski Srbi su zaštitu dobili od lokalnih Albanaca, a propast im je došla od njihovih navodnih zaštitnika, romansiranih komita i četnika. U dugom trajanju srpsko-albanskih istorijskih odnosa ima nebrojeno primera saradnje, uzajamnosti i dobrosusedskih odnosa, naročito na nivou svakodnevice običnih ljudi kao što je to ovde bio slučaj. Isticanje takvih primera i njihovo uključivanje u nastavne sadržaje i kulturu pamćenja u službi je pomirenje i razvijanja dobrosusedskih odnosa u regionu. Centar za istorijske studije i dijalog i autori ove brošure upućuju apel lokalnim vlastima u Kamenici da se na dostojan način obeleži pamćenje na Albansko-srpske bese koje se ukazuju kao afirmativni model ostvarivog suživota i zajedničkog života srpske i albanske zajednice na Kosovu. Skladni odnosi koji su bili uspostavljeni između ovih zajednica u Kamenici u socijalističkoj Jugoslaviji i danas razlog su više da uspomena na ovaj istorijski događaj bude obeležena upravo u ovom mestu.

Ministru inostranih poslova, Priština 23. aprila 1907.

Gospodine Ministre,

Što se više približuje Đurđevdan, sve se veći pokret oseća među Arnautima i Srbima. Besa, uhvaćena na Kosovu, gnjilanskom kraju i Pečkom Podgorju, primiće se kraju, i sad se vode pregovori i drže savetovanja da li da se dosadašnja besa produži do Mitrovdana ili da od Đurđevdana prestane važiti. Za naše stanovništvo od velike je važnosti kako će se ovo pitanje rešiti, jer je ono dosada, pod okriljem bese, uživalo mir i relativnu slobodu, koju im (turska, prim. prir.) vlast dosada nikad nije mogla ni htela dati. Mora se priznati da su Arnauti prilično ispunjavali besu u krajevima u kojima je utvrđena, a ukinuta besa dovela bi i ove krajeve u nesrećno stanje u kome se nalazi pečka nahija (sem Podgorja). [. . .]

Dok se ovako čine pripreme za novu besu, dotle Arnauti po staroj rešavaju svoje međusobne sporove, pa i Srbe nagone da se, obilazeći državni, žale isključivo arnautskom sudu. Taj sud, koji, kao i onaj u Pečkom Podgorju, zasedava u raznim selima prema prilikama i potrebama, sastavljaju ovi Arnauti: Izet i Džemo iz Ribara, Mula Meja iz Dobrova, Sejfula-Sejfa iz Krajišta i Jupa iz Godimlje. Tu skoro bilo je karakteristično suđenje ovog suda.

Jedan Arnautin iz Lipljana baci neku strvinu u lipljanski bunar. Ovako zagađenim bunarom nije se hteo niko služiti, te su seljaci trpeli užasnu oskudicu u

vodi. Najzad reše da se tuže učumatu[tj. turskim vlastima, prim. prir.]. Čim su za ovu nameru doznali, Arnauti jednog dana banu u Lipljan, pokupe do 40 viđenijih Srba i povedu u selo Bandulić, gde je toga dana arnautski sud zasedavao. [. . .] Odmah dovedu Redžepa i on prizna da je jedno njegovo dete učinilo krivicu. Sud posle toga presudi da se Redžepu zakolju dve krave i jedno tele da se meso razdeli srpskoj sirotinji i da Redžep o svom trošku isčisti bunar. Istoga časa krene se sud, praćen Arnautima i Srbima u Lipljan, gde se presuda svečano izvrši. No kakao je bio post, meso od poklatih Redžepovih krava razdato je arnautskoj sirotinji.

Vicekonzul

M. M. Rakić

Ministru inostranih poslova, Priština 16. juna 1907.

Gospodine Ministre,

U nizu raznovrsnih besa koje su se od Mitrova dana prošle godine pojavile u ovim krajevima jedna od najinteresantnijih i najtrajnijih bila je besa u gnjilanskoj kazi. Gnjlanska kaza, koja je, do toga doba, stradala od nebrojenih kačaka i cubova kao nijedna druga nahija sem pečke, prvi put je posle mnogo godina osetila izvesnu slobodu i bezbednost. Kačaci i cubovi povukli se, ubistva krađe i raboši gotovo sasvim prestali. [. . .] od Đurđeva dana besa je unekoliko promenila svoj karakter. Ona je i dalje pod okriljem vlasti, ali vlast od tada ne izvršuje presude arnautskog suda, nego, u slučajevima teže krivice, Arnauti sami, bez vlasti, izvršuju presudu koju je izrekao njihov sud, pa potom krivca predaju državnom sudu da mu on ponovo sudi. Ovo dvogubo suđenje i dvoguba kazna za jednu istu krivicu uvedena je da bi se besa što bolje održavala i da bi se pojedinci zastrašili.

Ima već nekoliko primera takvoga suđenja. [. . .] U selu Pančelu, aga Arnautin užasno je izbio četiri svoje čipčije Srbe. Ovi se potuže arnautskom sudu. Sud donese presudu kojom se aga kažnjava sa trideset lira globe, od koje sume da se izda svakom izbijenom čipčiji po 4 (turske) lire, a ostatak pada u sudsku kasu za troškove arnautskoga suda. Zatim je aga predat državnom sudu u Gnjljanu, koji ga je osudio na tri meseca zatvora.

No sem te dvogube kazne za jednu krivicu, uneta je od Đurđeva dana još jedna izmena u besu. Doduše, ta izmena ne vredi za celu gnjilansku nahiju nego samo za jedan deo njezin, ali je ipak značajna utoliko što su sada prvi put i Srbi ušli u besu. Arnauti su u početku nameravali da Srbi iz cele nahije uđu u besu, ali je najzad primljena u besu samo opština kamenička, koja broji sedamdeset sela. Međutim odnosi između Srba i Arnauta u pogledu bese ovako su određeni: Arnauti imaju svoj sud za sporove između Arnauta, a Srbi svoj sud za sporove između Srba. Ako je spor između Arnauta i Srba, onda oba suda, srpski i arnautski, izviđaju stvar, pa ako se nađe da je Srbin kriv – predaje se srpskome sudu da mu sudi; ako je pak Arnautin kriv, sudi mu arnautski sud. Predsednik srpskoga suda jeste Trajko iz Kamenice, a članovi su svi opštinari opštine kameničke. Srpski sud presuđuje i izvršava presudu kao i arnautski, i po izvršenju presude krivca predaje državnome sudu. [. . .]

Molim Vas, gospodine Ministre, da izvolite primiti uverenje o mom najdubljem poštovanju.

Vicekonzul

M. M. Rakić

Ministru inostranih poslova, Priština 4. jula 1907.

Gospodine Ministre,

Posle dužih pregovora i natezanja, najzad su se rešili i arnautski prvaci iz Vučitrnske kaze (Drenica, Ortakol, Lab i Šalja) da definitivno zaključe besu po primeru Arnauta iz drugih krajeva. Oni su se pre nekoliko dana sakupili kod džamije u selu Poljancu i vezali ovakvu besu:

- 1) Niko ne sme činiti zulume do idućeg Mitrovdana.
- 2) Ko ubije, da mu se izgori sve što ima. Ako bi se ubica usprotivio i branio sa svojim rođacima ili fisom, izvršenje presude besinog suda potpomoći će sama vlast, oni pak koji bi branili ili krili ubicu smatraće se kao njegovi saučesnici i njima se za tri godine ne dozvoljava da obrađuju imanje.
- 3) Ko ukrade ili pritisne tuđe imanje, da se kazni kao ubica.
- 4) Ko na putu presreće putnike, bilo Srbe, bilo Turke, da mu se spale sve zgrade koje ima.
- 5) Ko globi raju, smatraće se kao ubica i takođe kažnjen biti.
- 6) Bidate – nove poreze – da niko ne daje; onaj koji da, da se izgori kao izdajica.
- 7) Ko ukrade, platiće oštećenom dvostruku vrednost ukradene stvari.
- 8) Da se čuveni zlikovci Feka i Hamid, koji su pritisli zemlju manastira Deviča, predadu carskom sudu, pošto je ta parnica već ranije prešla u nadležnost carskog suda.

9) Ako Feka i Hamit od sada učine ma i najmanji zulum Deviču, biće spaljeni (?) bez ikakvog ispita čim domaćin Deviča i čauši dostave „Besi“ učinjene zulume. [. . .]

U gnjilanskoj kazi besini sudovi, arnautski i srpski, funkcionišu bez prestanka i bez ikakve smetnje. Mir koji je zavladao od Đurđevdana i sloboda koju imaju i naši ljudi i Arnauti još više utiču na vođe ovoga pokreta da se besa ne samo održi, nego i proširi [. . .]. U početku, pri sklapanju bese, nije se mislilo da besa uzme tolike razmere, izgledalo je da će se sami Arnauti tome protiviti, ali je, docnije, svojom očiglednom korišću po obe strane, postepeno dobijala sve više pristalica, i ona je danas jedini i vrhovni sud u nahiji. [. . .] Srbi i Arnauti i sama turska vlast staraju se da se ova besa održi u celini i da vlada njena bude za što duže vreme. Ako se ipak u najkraćem vremenu desi da besa savršeno propadne i da naši ljudi strahovito nastradaju, to će biti samo krivica nas samih, krivicom onih ljudi koji se oglašuju o sve razloge, koji gledaju na trenutnu korist ne misleći na užasne i trajne posledice, jednom reči, ljudi koji ne prestaju slati čete preko gnjilanske nahije.

Slanje četa kroz gnjilansku nahiju moglo se još razumeti pre šest meseci, kad su ostali putovi bili presečeni; moglo se, najzad, donekle i opravdavati korišću za drugi deo naroda našega, iako je rizik bio veliki. Ali je očevidno da je danas, samim stvaranjem bese u gnjilanskoj kazi, stanje stvari iz osnova promenjeno, da su posledice toliko gore što naš narod ima mnogo da izgubi, i što će on u prvom nesrećnom slučaju stradati ne samo kao saučesnik komita, nego još kao izdajica i prestupnik protiv bese. Što je pre šest meseci moglo biti manje ili veće pogoršanje jednog već rđavog stanja, danas je potpuni gubitak davno nezapamćene slobode i mira, danas je gubitak ravnopravnosti

sa Arnautima i izvesne srpske samouprave, danas je užasna propast onoga naroda koji je s teškom mukom i tek pre kratkog vremena uspeo da izvojuje za sebe jedan snošljivi život. Iako sam Vam o svemu ovom i ranije pisao, iako sam depešom izvestio da sami Arnauti uporno paze na četnički put kroz gnjilansku kazu, opet sam dobio izveštaj da će jedna četa proći ovih dana tim putem. [. . .]

Evo još nekoliko primera kako sude arnautski i srpski sud u gnjilanskoj kazi, i za kakva dela. (...) Neki Arnautin iz sela Strezovca uzeo je šest ovaca Vasi Miloševiću iz Ajanovaca. Ovce je ostrigao pa pustio. Sud arnautski osudio ga da plati 6 dukata Vasiliju, pa ga, po izvršenoj presudi, predao državnom sudu u Gnjilanu. Pre nekog vremena Srbi iz Bratilovice počnu seći zabran Arnautina spahije sela Ferikeja. Spahija Arnautin požali se srpskom sudu. Ovaj izade na lice mesta, izvidi koliko je šume posečeno, pa spahiji odredi sedmi deo zabrana... [nečitko]

Molim Vas, gospodine Ministre, da izvolite primiti uverenje o mom najdubljem poštovanju.

Vicekonzul
M. M. Rakić

Zastupniku ministra inostranih poslova, Priština 13. avgusta 1907.

Gospodine Ministre,

Uzbuđenje koje je obuzelo Turke i Arnoute posle nesrećne pasjanske afere još se ne stišava iako je već prošlo mesec dana od toga događaja. Pojava ove čete raspalila je maštu i inače lakovernih Arnauta i danas kruže bezbrojne priče, sve luđe od luđih, o srpskim četama i komitama i njihovom radu. I što su te priče luđe, utoliko se lakše prenose i tvrde se veruje u njih. Otkuda potiču te priče i glasovi ne može se za sad tačno odrediti. Možda ih i sama vlast protura da bi skrenula pažnju sa unutrašnjih pitanja koja su na dnevnom redu, možda im je povod izvesno sumnjivo kretanje na našoj granici koje nije izmaklo turskim vlastima i Arnautima, a ima, najzad, i nekih znakova po kojima bi se moglo zaključiti da su tu umešani i ljudi bliski austrougarskim konsulatima u Skoplju i Mitrovici. Bilo kako bilo, neosporan je fakt da ti glasovi razdražuju Arnoute i održavaju ih u neprijateljskom raspoloženju spram Srba. Na taj način sprečava se ponovno zbliženje Srba i Arnauta u gnjilanskoj kazi i neka osetnija popravka tamošnjega stanja.

Doduše, Arnauti su se, posle prvih ubistava u Pasjanu i Vrbovcu, trgli i prestali bar javno ubijati naše ljude. Oni su čak pozvali neke viđenije Srbe na dogovor i izmirenje. Zbor je bio u porti gnjilanske crkve, a rešeno je, kao što sam imao čast izvestiti Vas u svoje vreme, da se pređe preko pasjanske afere kao da se nije ni dogodila i da se povrate

odnosi koji su pre nje postojali. U stvari, to je rešeno samo forme radi. Ogorčenje i nepoverenje spram Srba nije se moglo zbrisati jednom zborskom odlukom. Danas Arnauti motre na svaki pokret naših sveštenika i učitelja i svakog viđenijeg čoveka. Noću opkoljavaju srpska sela, upadaju u njih tražeći komite i oružje. Česti su slučajevi da kakav Arnautin, šenluka radi, ispali pušku, pa da se na pucanja puške odmah iskupi po nekoliko stotina Arnauta misleći da su se pojavile komite. I razume se da se tako sakupljeni Arnauti ne razidu mirno, nego upadnu u kakvo srpsko selo i isrebljuju viđenije ljude ili one koji im se učine sumnjivi. Tako je, tu skoro, nesrećni Vrbovac ponovo stradao. U okolini Vrbovca bila arnautska svadba i neko ispali pušku. Odmah se iskupi do sedam stotina naoružanih Arnauta da traže komite. Pošto su videli da komita nema i doznali ko je pucao, uđu u Vrbovac, istuku dvajestinu ljudi i crkvu kuršumima izrešetaju. Ni jedna ikona u njoj nije ostala čitava.

Posledice pasjanske afere nisu se osećale samo u gnjilanskoj kazi. [. . .] Pole sukoba u Pasjanu, gnjilanski Arnauti nisu bili razdraženiji od prištevskih, prizrenskih i pečkih. I kao što su gnjilanski pretresali srpska sela, tako su i kosovski Arnauti upadali u Guštericu, Čaglavicu, Livađe i Sušicu tražeći komite i oružje. Abdul Husein upao je u Sirilić sa četom od četrdeset ljudi, pretresao sela, isprebijao mnoge ljude okrivljujući ih da su saučesnici komita. Svi ovi događaji mogu se, najzad, uzeti i kao manifestacija pojedinih, više ili manje osornih Arnauta; ali šta najbolje ocrtava i dokazuje solidarnost Arnauta, koju sam gore pomenuo, i njihovu težnju da u raje unište i pomisao na ma kakav otpor, to su bese koje se poslednjih dana, i specijalno u tom cilju, sklapaju u Prizrenu i Peći. [. . .]

U mome poslednjem izveštaju o besi u gnjilanskoj kazi (PP br. 45) napomenuo sam kakve kobne posledice može imati slanje četa preko gnjilanske nahije. Ta moja predviđanja danas su se, na žalost, ispunila. Ljudi koji su tim poslom rukovodili nisu hteli čuti nikakve razloge, bilo što su verovali u svoje znanje i iskustvo (koje nisu imali), bilo da ih je na taj put nagnala neodoljiva potreba. Danas oni nose na duši tolike nevine žrtve srpske i danas se s pravom može reći da su oni, za nekoliko dana učinili više zla ovdašnjim Srbima nego Arnauti za nekoliko godina!

Vicekonzul

M. M. Rakić

KONSULLATA MBRETËRORE E SERBIË NË PRISHTINË (BIBLIOTEKA KOMBËTARE E SERBIË)
SRPSKI KRALJEVSKI KONZULAT U PRIŠTINI (NARODNA BIBLIOTEKA SRBIJE)
SERBIAN ROYAL CONSULATE IN PRISHTINA (NATIONAL LIBRARY OF SERBIA)

ALBANIAN-SERBIAN BESA AGREEMENTS IN 1906-1907. A MODEL OF SERBIAN-ALBANIAN COEXISTENCE IN KOSOVO

The richness of the multilayer historical reality, the authentic multicultural context of everyday life and the specific regional peculiarities of Albanian-Serbian relations in Kosovo have been unjustly simplified for decades by being reduced to episodes of intense interethnic violence. Such an approach tends to bring their entire relationship down to mutual negative experiences. Today, irresponsible political and intellectual elites and mainstream media in both Kosovo and Serbia are so much pointing out such simplified notion that simply leaves one under the impression that ethnically motivated violence is the only possible mode of Serbian-Albanian coexistence in Kosovo. But is that really so? Could it be that only massacres, violence and endless chain of hatred and revenge marked the recent and not so recent past of the two peoples? Even a casual conversation with people from both ethnic communities in Kamenica, Gnjilane, Šilovo and Ranilug reveals a more complex and, what is more, quite a dif-

ferent picture of mutual relations. From the perspective of those ordinary people, the memory of coexistence and a common life together, mutual respect and tolerance in socialist Yugoslavia and in the aftermath of the 1999 war in Kosovo prevails over the notions about ethnic distrust and ethnically motivated violence.

At least from that perspective, it seems as if two parallel realities coexist in modern Kosovo: one in which its citizens live as responsible individuals of civilian virtues, capable of complex forms of coexistence, and the other in which the same people exist only within their own ethno-nationalistic collectives, burdened by hatred and distrust. We take that this “other reality” is only a construct created by irresponsible elites who should be confronted and whose detrimental effects exposed and made public. In the framework of interethnic and interpersonal relations in Kosovo, we would like to point out some historical sources about an event in the early 20th century that reveals all their complexity and specificities.

At the micro-level of local communities in the area of Gnjilane in 1906 and 1907 one runs into a historical context that does not fit into typical mainstream historical narratives – either Albanian or Serbian – about their mutual relations. As a source, the authors shall use diplomatic dispatches that the well-known Serbian poet and diplomat Milan Rakić sent to Belgrade from the Serbian Consulate in Priština. At the time Priština and the entire Kosovo Vilayet were under the Ottoman rule. As Christians, and belonging to the underprivileged lower social stratum of rayah, Serbs were disadvantaged, deprived of legal safety and often targets of violence. However, even in that era when institutionalized inequality made violence predominate, interethnic relations

were also marked by complex forms of coexistence. That was so in local communities that could keep themselves far from the maddening influence of the 19th century nation-states or their respective state-national ideologies.

The problem with today's public perception is that developments of that era are interpreted solely through the distorted lenses of "great national narratives"; in those narratives, the entire universe of everyday life and interpersonal relations in local communities are turned invisible against the backdrop of grand syntheses that understand history only as entrenched ethnic boundaries, shotguns, cartridge belts and military marching bands. To illustrate the clash between historical sources and today's perception of the past the authors shall present Rakić's correspondence in 1906-7 that provide an insight into everyday relations between citizens in the Gnjilane area.

What attracts one's attention in those dispatches are testimonies about Albanian-Serbian customary law institutions, words or pledges of honor, the so-called besas, sealed between Serbian and Albanian villages in the area in this period. Those institutions were primarily meant to ensure the safety of the Serbian community in this part of Kosovo; however, they soon created a backdrop for relative prosperity, mutual understanding and forms of a life together between Albanian and Serbian communities. As it turned out, common people in a micro-community and within a pre-modern customary law institution managed to find a way of coexistence more efficiently than they could within "modern states" based on the 19th century concept of nationalism.

In April 1907, Rakić writes about Albanian-Serb besa agreements that took root the year before only to flourish in mid-1907. Serbian and Albanian besa courts pros-

ecuting members of their respective communities in the cases of violence, misdeeds, breaches of law or disputes between the two communities were institutionally the most important aspect of those agreements. Considering the subjugation of the Serbian population in the Ottoman Empire, the besa courts were mostly protecting the interests of local Serbs who were in jeopardy. In two of his dispatches (of June 16 and July 4, 1907) Rakić enthusiastically wrote about Albanian-Serbian agreements in the area of Gnjilane, manifest in the traditional form of besa, that provided guarantees to personal, property and legal safety of Serbs. Thus, besa agreements were acting as something like courts of first instance in Albanian and Serbian communities. Once a case was decided and a guilty party fined or subjected to corporal punishment, the courts turned it over to official Turkish authorities. According to Rakić, this way an institutional model of the “twofold trials” and “twofold punishments” was established; the model that largely contributed to the protection of local Serbs. Whenever the accused were ethnic Serbs they were put on trial before Serbian courts and it was the same for Albanians.

Referring to the practice of “Arnaut” besa courts, Rakić quotes the cases of Serbs against whom Albanians inflicted some damage, and who were, therefore, taken under the wing of the latter. For instance, an Albanian agha who used to beat up his Serbian serfs in the village of Pančela was put on trial by an Arnaut court, fined and then turned over to a state-run court of law. Once again in the dock the said agha was sentenced to a three-month imprisonment. Then, a local Albanian who had stolen six sheep from his Serbian neighbor in the village of Strezovce, fleeted them and released them was punished with 6-ducat fine, and only then turned over to Turkish authorities

for a regular trial. On the other hand, local Serbs who have illegally lumbered local Albanian landowner (spahija) woodland in the village of Bratilovica, a Serbian court reacted, assessed the damage and decided on compensation to be paid to the Albanian landowner.

Apart from the area of Gnjilane, Albanian-Serbian besa agreements were sealed in the vicinity of Peć (Peć Podgora in the foot of the Mokra Gora Mt.), in Lipljan, and some villages near Vučitrn and Drenica. In April 1907 Rakić writes about a ruling of the Albanian court in Lipljan; the defendant was a local Albanian whose child had thrown a dead animal into a local well and thus endangered the lives of a large Serbian community in the village. And still, Serbian-Albanian besas had nowhere taken such deep root and decided on with such authority as they had in villages around Gnjilane. Had it lasted longer, the example of orderly Serbian-Albanian relations could have served as a model in larger areas with mixed Serbian-Albanian population.

In his dispatch of July 4, 1907 Rakić almost euphorically writes about immediate beneficial effects Albanian-Serbian besas have brought about. Serbs in the villages around Gnjilane have never before enjoyed such a degree of individual freedoms and even some sorts of self-government, as he put it. Paradoxically at first glance, the only problem he warns against and dreads are decisions by his Belgrade-seated superiors. Namely, he strongly opposed his government's plan to transfer a Serbian paramilitary troop of Chetniks on its way to Macedonia through the Gnjilane area. Advocating the interests of the locals, Rakić pleaded with the central authorities in Belgrade not to jeopardize in any way the newly established peace and neighborly relations in the area

of Gnjilane. And yet, his appeals fell on deaf ears: as early as July 15, 1907, a troop headed by Vojvoda Dušan, sent in from the Kingdom of Serbia, clashed with the Turkish army and local Albanians in the village of Pasjan.

The “Pasjan affair,” as Rakić called it, lasted three days; all of 29 Chetniks from the troop were eliminated, and retaliation against the Serbian population began in the entire area of Gnjilane and almost all over Kosovo. Everything accomplished in Serb-Albanian rapprochement, collective guarantees for individual and property rights and legal protection fell to pieces. Rakić’s dispatch of August 1907 quotes individual cases of violence and crime against Serbs, and speaks about the general atmosphere of insecurity Serbs were living therein. Albanians then begun sealing new besas; but this time not only was there no place for Serbs but those pledges were actually against them. Rakić had commented on this with resignation, saying that it could be rightfully concluded in the bottom line that “in a couple of days only they (Chetniks and Belgrade authorities) had done more harm to local Serbs than Arnauts had in several years.”

And yet, despite its abrupt and unfortunate ending the said customary-law experiment denies the thesis about a predestinate conflict between Serbs and Albanians, and violence as something immanent in the very nature of their relationship. Before the military stepped in, the Serbian and Albanian neighbors had been capable of establishing and developing customary premodern institutions that preconditioned a mutually acceptable mode of coexistence. When a contemporary observer distance himself from ethno-centric concepts, “great narratives” and mainstream interpretations he or she can easily detect all that complexity of relationships at both local and general

level. Reading of Rakić's dispatches, published thanks to historian Andrej Mitrović, opens up avenues towards quite novel perceptions and interpretations of Serb-Albanian relations. One major constant has been marking those relations as of the early 20th century till this very day: it is about the destructive influence of an ethnocentric and nationalistic state, coming either from Belgrade, Priština or Tirana. Some actions come in handy from the angle of petty politics; but on a larger scale and in the long run it is contrary to reason to witness state institutions undermining Kosovo society's capacity for functionality rather than encouraging it.

Rakić's correspondence testifies that ethnic Albanians were not the only protagonists of violence, and that conflict was not the only earmark of Serb-Albanian relations in Kosovo. From the perspective of an eyewitness, quite new to Serbia's readership of today, we realize that under certain circumstances Serbian Chetnik paramilitaries and local Albanians can act quite opposite to the roles they have been assigned by Serbia's "great narrative." During the above-mentioned developments in the summer of 1907, Gnjilane Serbs were under the protection of local Albanians but ill-fated by the hand of their alleged protectors, much romanticized Chetniks. The long history of Serb-Albanian relations practically brims with examples of cooperation, mutual understanding and good-neighborly relations, especially at the level of ordinary people's everyday life. Pointing out such examples and their incorporation into educational curricula and the culture of memory promotes reconciliation and normal neighborly relations in the entire region. The Center for Historical Studies and authors of this brochure appeal to local authorities in Kamenica to appropriately honor the memory of Albanian-Serb

besa agreements, themselves speaking of sustainable coexistence and a life together of Serbian and Albanian communities in Kosovo. The harmonious relations between the two communities in Kamenica in Yugoslavian socialist period and after the 1998-99 conflict in Kosovo provide an additional reason for the Serbian-Albanian besa agreements to be memorialized in that town.

Addressed to the Foreign Minister, Priština, April 23, 1907:

Dear Sir,

As the St. George's Day is drawing near agitation is growing among Arnauts and Serbs. Besa, sealed in Kosovo, in the Gnjilane area and Peć Podgorje is nearing its end, and whether it will be prolonged till the St. Mitar's Day or turned null and void as of the St. George's day is now being negotiated and discussed. How this matter will be decided on is of major significance to our population given that up to now and under the auspices of besa it had lived in peace and relative freedom, the regime (Turkish, authors' note) could nor would ever ensure. It cannot but be acknowledged that Arnauts have considerably respected besa in the areas it had been established, and its annulment would lead those areas towards dire straits the Peć Nahiye (administrative territory, transl. note), with the exception of Podgorje, has found itself in..."

While a new besa is being so prepared, Arnauts are settling their disputes by the old one, forcing even Serbs to bypass a state-run court and file suits solely before the Arnaut one. The same as the one in the Peć Podgorje, the said court that holds sessions in various villages depending on circumstances and needs is made up of the following Arnauts: Izet and Dzemo from Ribar, Mula Mejo from Dobrovo, Sejfula-Sejfa from Krajište and Jupa from Godimlje. A typical trial was held not long ago.

An Arnaut from Lipljan dropped a cadaver into a local well. As no one would use such contaminated well, villagers were awfully suffering the lack of water. Finally, they decided to file a suit before the ucumatu (Turkish authorities, authors' note). As soon as they learned about the plan, Arnauts burst in Lipljan, round up some 40 outstanding Serbs and took them to the village of Bandulić where the Arnaut court was in session (...) Immediately they brought in Redzep who confessed that was his child who committed the offense. The court then decided that two of Redzep's cows and one calf were to be slaughtered and their meat distributed to the Serbian poor, while Redzep was to clean up the well by dipping in his purse. The moment this ruling was made, accompanied by Arnauts and Serbs the court set off for Lipljan where its judgment was ceremoniously executed. However, as it all took place on a fast day, the beef from Redzep's cows were distributed to the Arnaut poor.

Vice-Consul

M. M. Rakic

Addressed to the Serbian Foreign Minister, Pristina, June 16, 1907:

Dear Sir,

Out of a variety of besas sealed in these areas since St. Mitar's Day last year a most interesting and lasting was the one in the Kaza (territory under the jurisdiction of one judge, transl. note) of Gnjilane. For the first time after so many years did the Kaza of Gnjilane, having suffered under countless of kacaks and cubs (runaways and recruits, trans. note) like no other except for the Peć Nahija, experienced certain freedom and security. Kacaks and cubs withdrew, murders and racketeering were almost gone...Since the St. George's Day the character of besa has been somewhat changed. It is still under the wing of the regime, but now the regime does not execute decisions made by an Arnaut court; instead, whenever it comes to serious misdeeds, Arnauts are executing themselves decisions made by their courts and only then do they turn over a culprit to a state-run court for retrial. Such twofold trial and twofold punishment have been introduced to make besa as sustainable as possible and to intimidate individuals.

There are already several cases of trials as such...In the village of Pančelo an Arnaut agha severely beat up his Serbian serfs. The latter complained to an Arnaut court. The court imposed a 30-lira fine on the said agha, out of which he was to pay 4 (Turkish) liras to each beaten serf and compensate the court with the rest. Only then was the agha turned over to the Gnjilane state court, which subsequently convicted him to three-month prison sentence.

But in addition to this twofold punishment for a single misdeed yet another change has been made in besa since the St. George's Day. True, this change is not in force in the entire Gnjilane Nahija but only in a part of it; and yet, the more important it is given that Serbs have joined in for the first time. Arnauts had planned initially to have all the Serbs in the Nahija parts of the besa but finally admitted just the municipality of Kamenica with its 70 villages. This is how Serbs and Arnauts arranged mutual relations when it comes to this besa: Arnauts have their own court to settle disputes among Arnauts, while Serbs theirs for disputes among Serbs. In the cases involving Arnauts and Serbs both court – Arnaut and Serbian – conduct investigations of their own; if a Serb is found guilty, he is turned over to the Serbian court to decide on punishment and vice versa when an Arnaut is a guilty party. Trajko from Kamenica presides the Serbian court and its membership is made up of all municipality councilmen. The Serbian court makes decisions and executes punishments in the same way as the Arnaut, and only then turns over those found guilty to a state-run court of law...

Please accept, Mr. Minister, the assurances of my highest esteem.

Vice-Consul

M. M. Rakic

Addressed to Serbian the Foreign Minister, Priština, July 4, 1907.

Dear Mr. Minister,

Having negotiated and haggled for long, Arnaut chieftains from the Vučitrn Kaza (Drenica, Ortakol, Lab and Šalja) finally decided to seal a besa by the model Arnauts in other regions have been using. Several days ago, they came together in the mosque yard in the village of Poljanac to seal the following besa:

- 1) No one shall terrorize or do injustice until the next St. Mitar's Day;
- 2) Whoever commits a murder shall have all his possessions burned up. If a murdered together with his next of kin stand against it, the authorities shall assist the execution of a besa court; whoever commits murder shall have all of his possessions burned up; if a murderer together with his next of kin stand against the court decision, the authorities shall assist in its execution; whoever defends or gives refuge to a murderer shall be considered an accomplice and banned to farm their own lands in the period of three years;
- 3) Whoever steals or appropriates other person's property shall be punished as a murderer;
- 4) Whoever intercepts travelers, either Serbs or Turks, shall have all his facilities burned up;
- 5) Whoever extorts money from the poor shall be considered a murderer and punished as such;
- 6) No one shall pay bidata – newly imposed taxes; whoever does shall be punished as a traitor;

- 7) A thief shall compensate the damaged party a double value of a stolen thing;
- 8) Infamous ruffians Feka and Hamid who have occupied the lands of the Devic Monastery shall be turned over to the Imperial Court given that their case is already under its jurisdiction;
- 9) If from now on Feka and Hamid commit the least severe possible offense against the Monastery they shall be burned at the stake (?) without any investigation into the case, as soon as the abbot of Devič and armed guards report their misdoings to 'Besa'..."

In the Kaza of Gnjilane, besa courts, both Arnaut and Serbian, have been functioning steadily and smoothly. Peace reigning ever since the St. George's Day and freedom our people and Arnauts have been enjoying are acting as a tonic on the movement leaders not only to safeguard besa but also to spread it further...At first, when it was sealed barely anyone believed it would take such proportion, the people thought Arnauts would be against it, but later on, when it so obviously turned out as an advantage to both side, it attracted more and more supporters only to become nowadays the sole and supreme court in the Nahija... Serbs and Arnauts alike, the same as the Turkish regime, are concerned for its maintenance as a whole and its longest possible rule. Should it turn null and void in almost no time and result in our people's hardship, we would be the ones to blame, blamed would be those who are turning a deaf ear to reason, who are only after making some short-lived profit unconcerned with horrible and lasting consequences; in brief, responsible would be those who would not stop transferring troops through the Gnjilane Nahija.

Six months ago, when all other roads were blocked transfers of troops through the Gnjilane Nahija could have been seen as somewhat understandable; at least it could have been justified as advantageous to other part of our people though the stakes were high. But today is it obvious that the establishment of besa in the Kaza of Gnjilan changed everything fundamentally, that the consequences (of its cancelling, transl. note) would be even worse considering the misfortune that would befall our people, in the first unfortunate case seen not only as an accomplice to Chetniks but also as traitor and besa offender. Whatever could more or less aggravate the anyway bad situation would now put an end to the once unconceivable freedom and peace, to equality with Arnauts and to Serbian self-government of sorts, would destroy a people that only recently and with great difficulty managed to score a bearable life for themselves. Although I have already written to you about all of this, although I have reported in a dispatch about Arnauts observing attentively and constantly Chetnik's movements through the area of Gnjilane, once again am I let know that a troop will be passing through quite soon (...)

I am giving you here several other examples of the way Arnaut and Serbian courts in the Kaza of Gnjilan are making their decision and for what crimes...An Arnaut from the village of Srezovac stole six sheep from Vasa Milosevic from Ajanovac. He fleeted them and then let loose. The Arnaut court punished him with 6-ducat fine to be paid to Vasilije and turned him over to the state-run court in Gnjilan. Some time ago, Serbs from Bratilovac began lumbering the woodland of an Arnaut landowner in the village of Ferikej. The Arnaut landowner appealed to the Serbian court. The latter

came to the spot, investigated how many trees had been lumbered and decided that the value of one-seventh of the woodland was to be paid to the landowner...[illegible].

Please accept, Mr. Minister, the assurances of my highest esteem.

Vice-Consul
M. M. Rakić

Addressed to the Serbian Deputy Foreign Minister, Pristina, August 13, 1907.

Dear Sir,

Turks and Arnauts are still agitated over the unfortunate Pasjan affair although the event took place a month ago. Appearance of this troop captured imagination of the anyway gullible Arnauts and now we have countless of stories and rumors going around, no matter how foolish, about Serbian Chetniks and their deeds. And the more foolish those stories are, the better are they passed over and stronger believed in. Where have they sourced from has been impossible to detect so far. They may be spun by the regime itself to divert people's attention from burning domestic problems, they may be caused by suspicious movements along our borders that have not escaped the notice of the Turkish authorities and Arnauts, and, finally, there are some indications on the grounds of which one could conclude that persons close to Austro-Hungarian consulates in Skopje and Mitrovica are involved. Be that as it may, the fact remains that such rumors enrage Arnauts and feed their animosity towards Serbs. This prevents Serbs and Arnauts to renew close relations in the Kaza of Gnjilan, and stands in the way of some improvements in the situation over there.

True, after initial killings in Pasjan and Vrbovac Arnauts came to their senses and stopped killing our people, publicly at least. They even invited some outstanding Serbs to a meeting to make an agreement and settle mutual disagreements. The meeting held in a church yard in Gnjilan, decided, as I already have had the honor to inform

you about, to ignore the Pasjan affair as if had never been and renew mutual relations that preceded it. In fact, the decision was nothing but a formality. A decision made at a meeting could not have blot out just like that all the embitterment and animosity for Serbs. Arnauts are now carefully watching every single movement of our priests, teachers and outstanding person. They are surrounding Serbian villages at night and invading them in search for Chetniks and arms. Quite often some Arnaut would open fire just of the sake of it but his shooting immediately arouses hundreds of other Arnauts to congregate thinking Chetniks had turned up. It goes without saying that a congregation as such would not disband in peace; instead they burse in some Serbian village and do away with all of its outstanding villagers or those they see as suspects. Not long ago the unfortunate Vrbovac had a rough time once again. A guest at an Arnaut wedding held in its vicinity fired off. Seven hundred armed Arnauts assembled immediately in search for Chetniks. When they realized not a single one was in sight and learned who the shooter was, they burst in Vrbovac, trashed 20-odd people and then fusilladed the local church. Not a single icon remained intact.

Not only the Kaza of Gnjilane suffered the consequences of the Pasjan affair... In the aftermath of the Pasjan conflict Arnauts in Gnjilane were barely less swelled with fury than those in Pristina, Prizren and Pec. Kosovo Arnauts, like those in Gnjilane, were raiding Gusterica, Caglavica, Livadje and Susica in search of Chetniks and firearms. Abdul Hussein and this troop of 40 people broke in Sirilic, searched the village and trashed many villagers accusing them of being accomplices. All those incidents may be considered manifestations staged by certain insolent Arnauts; however,

what best illustrates and testifies of Arnaut solidarity – I referred to above – and their intention to curb the mere thought of resistance among the Serbian poor are besas that are lately and with this in mind being sealed in Prizren and Peć (...)

In my last report on besa in the Kaza of Gnjilan (PP No. 45) I wrote about fatal consequences transfers of troops through Gnjilan Nahija could result in. My prediction, unfortunately, came true. People in charge of these actions turned a deaf ear to reason, either because they thought themselves well-informed and experienced (which they were not) or simply could not suppress the urge to take such a course of action. Now they have so many Serbian innocents on their conscience, and claiming that in a couple of days they had done more harm to local Serbs than Arnauts in several years is now fully justified!

Vice-Consul

M. M. Rakić

Translated by Spomenka Grujić

LITERATURA/LITERATURA/LITERATURE

Milan Rakić, *Konzulska pisma 1905-1911*. Beograd: Prosveta, 1985 (priređio Andrej Mitrović).

MILAN RAKIĆ

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

323.1(=163.41):(=18)](497.115)"1906/1907"

MILETIĆ, Aleksandar R., 1974-

Besët shqiptaro-serbe 1906-1907 = Albansko-srpske bese 1906-1907 = Albanian-Serbian besa agreements in 1906-1907 / Miletić R. Aleksandar, Beqaj Belul, Milošević Srđan. - Novi Sad : Centar za istorijske studije i dijalog, 2019 (Beograd : Jovišić printing centar). - 64 str. : ilustr. ; 20 cm

Tekst uporedo na alb., srp. i engl. jeziku. - Tiraž 300.

ISBN 978-86-81646-00-7

1. Up. stv. nasl.

a) Албанско-српски односи -- Косово -- 1906-1907

COBISS.SR-ID 331051015

Publikacija je nastala u okviru projekta
Centra za istorijske studije i dijalog
koji podržava HBS (Heinrich-Böll-Stiftung), Beograd

Publikimi është krijuar në kuadër të projektit
të Qendrës për Studime Historike dhe Dialog,
e mbështetur nga HBS (Heinrich-Böll-Stiftung), Beograd

This publication has been produced as part
of the Center for History Studies and Dialogue's project
supported by Heinrich-Böll-Stiftung, Belgrade

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
BEOGRAD
Srbija | Crna Gora | Kosovo